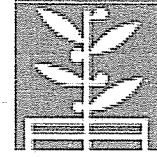

İstanbul Üniversitesi Yayın No.: 5068
Edebiyat Fakültesi Yayın No: 3451
ISBN 978 – 975 – 404 – 916 - 9

ULUSLARARASI
ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ ARAŞTIRMALARI
ÇALIŞTAYI BİLDİRİLERİ
(1-2 Aralık 2010)

Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN.
Doç. Dr. Enfel DOĞAN

XIV. YÜZYIL MÜFESSİRLERİNDEN MUHAMMED OĞLU MUSTAFÂ (= MUSTAFÂ BİN MUHAMMED)'İN SÛRE TEFSİRLERİ ÜZERİNE

Osman Fikri SERTKAYA*

ÖZET

Kur'ân önce Doğu Türkçesi'ne satır altı veya tefsiri olarak çevrilmiş ve bu çeviriler üzerinde de ciddi çalışmalar ile yayınlar yapılmıştır. Batı Türkçesi çevirileri üzerinde yapılan çalışmalar üzerinde de Muhammed Bin Hamza'nın Kur'ân çevirisi başta gelmektedir. Ancak Batı Türkçesi'nde Kur'ân çevirilerinden önce sûre tefsirlerinin yapıldığı da bir gerçektir.

XIV. yüzyıl müfessirlerinden Mustafa bin Muhammed'in sûre tefsirleri Batı Türkçesi ile yapılan öncü çalışmalardır. Bugün Mustafa bin Muhammed'in dört sûre tefsiri ile Amme cüzü tefsiri bilinmektedir: Tebâreke = Mülk sûresi tefsiri dört ayrı kişiye sunulmuştur. İhlâs sûresi tefsiri iki ayrı kişiye sunulmuştur. Yâsin sûresi tefsiri iki ayrı kişiye sunulmuştur. Fâtiha sûresi tefsiri bir kişiye sunulmuştur.

Bildiride sûre tefsirlerinin sunulduğu kişiler üzerinde, özellikle de *Göl Begi* üzerinde, durularak bilgi verilecek, Anadolu beylerine sunulan tefsirler ve nüshaları tanıtılacak, Mustafa bin Muhammed'in kimliği, kişiliği, edebî çalışmaları değerlendirilerek onun Türk Dili Tarihi ve Anadolu Türkçesi içerisindeki yeri vurgulanacaktır.

Anahtar kelimeler: Kur'an tercümesi, sure tefsiri, Mustafa bin Muhammed

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ABSTRACT

The Koran was first translated using the “under the line” format (in which translation is written under the line of the original text in Arabic written in larger fonts) or as interpretation, and comprehensive works were performed and published on such translations. Muhammed Bin Hamza’s translation of Koran leads the works performed on West Turkic translations. However, it is a fact that suras are translated before translation of Koran in West Turkic.

Sura interpretations of Mustafa bin Muhammed, one of the leading interpreters of the 14th century, lead the works in West Turkic language. Today, four sura interpretations and the Amme Cüz interpretation of Mustafa bin Muhammed are known. The interpretation of the Tebâreke (=Property) sura is presented to four different people. The interpretation of the İhlâs sura is presented to two different people. The interpretation of the Yâsin sura is presented to two different people. The interpretation of the Fâtiha sura is presented to one person. Interpretation of the Amme Cüz.

In this paper, we will focus on and give information about the people to whom the sura interpretations are presented, in particular *Göl Begi*; interpretations presented to Anatolian rulers and their copies will be introduced; identity, personality and literary works of Mustafa bin Muhammed will be evaluated and his place in History of the Turkish Language and Anatolian Turkish will be emphasized.

Key words: Translation of Koran, sura interpretation, Mustafa bin Muhammed

Giriş:

Mustafa bin Muhammed adını ilk kez Türkoloji 3. sınıfta iken hocamız Prof. Dr. Sâdettin Buluç’un “Eski Anadolu Türkçesi” dersinde duydum. Hocamız Sâdettin Buluç bize profesörlük takdim tezi olan *XIII-XIV. Asır Anadolu Türkçesi’ne Giriş. I. Fasikül: İmlâ ve Fonetik* adlı eserinden ilgili bölümleri yazdırırdı. 10 Kasım 1966’da, 5. yarıyıl öğrencisi iken, yaptığı derste *Mustafa bin Muhammed*’den ve İnanç Bey oğlu Murâd Arslan Bey’e sunduğu *tefsir-i fâtiha* ile Murâd Arslan Bey oğlu İshak Bey’e sunduğu *tefsir-i sûretü’l-mülk* ve *tefsir-i tebâreke* başlıklı iki eserinden bahsetti. Bugün ise onun eserleri hakkında daha fazla bilgiye sahibiz.

Mustafa bin Muhammed'in eserleri:

Dört sûre tefsiri ile Amme cüzü tefsiri. Ayrıca *Tezkire-i Evliyâ Tercümesi* ve *Hulvü'n-nâsihîn* adlı 2 eseri daha olduğu çeşitli araştırmacılar tarafından zikredilmektedir.

1. (67.) Tebâreke = Mülk sûresi tefsiri dört ayrı kişiye sunulmuştur.

1. Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'ya.
2. Orhan Bey'in oğlu Murâd Bey'e.
3. Göl Beyi'nin oğlu Hızır Beg'e
4. Murâd Arslan Bey'in oğlu Ishak Bey'e.

2. (36.) Yâsin sûresi tefsiri iki ayrı kişiye sunulmuştur.

1. Göl Beyi'nin oğlu Hızır Beg'e
2. Murâd Arslan Bey'in oğlu Ishak Bey'e

3. (112.) İhlâs sûresi tefsiri iki ayrı kişiye sunulmuştur.

1. Göl Beyi'nin oğlu Hızır Beg'e
2. İnânç Bey'in oğlu Murâd Arslan Bey'e

4. (1.) Fâtîha sûresi tefsiri bir kişiye sunulmuştur.

1. İnânç Bey'in oğlu Murâd Arslan Bey'e

5. Amme cüzü tefsiri.

6. Tezkire-i evliyâ tercümesi.

Aydınoğlu Mehmed Beg (öl. 1334)'in isteği üzerine Mustafa bin Muhammed'in Farsçadan Türkçeye çevirdiği söylenen bir *Tezkire-i Evliyâ Tercümesi* Süleymaniye Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, no 1643'te bulunmaktadır.¹

7. Hulvü'n-nâsihîn.

¹ Esad Coşan, "XIV. asır Türk yazarlarından Muslidü'd-in, Hamid oğulları ve Hızır Bey", *Vakıflar Dergisi*, 13, Ankara, 1981, s. 104.

1. (67.) Tebâreke = Mülk Sûresi tefsiri.

Tebâreke = Mülk sûresi 30 âyet olarak Mekke'de inmiştir. Kur'ân'ın 67. sûresidir. Sûrenin adı *Mülk* sûresi yanında *Tebâreke*, *Münciye*, *Mânia*, *Mücâdele*, *Vâkıye*, *Mennâa* adları ile de anılmıştır.²

Bu sûre ile ilgili tefsirin 4 ayrı kişiye sunulduğu bilinmektedir. Mülk sûresinin 1.-21. âyetleri -r sesi ile bittiği için, Muhammed oğlu Mustafa tefsirinin ilk paragrafını -r secili cümleler ile yazmıştır. Bu ilk paragraf küçük bazı değişikliklerle beylere sunulan nüshalarda aynıdır. Özellikle sıfatlarda değişiklik gösteren ikinci paragrafta tefsir sunulan kişinin adı geçer. Bu paragraflar mukayase için aşağıda verilmektedir.

1. *Osman Beg oğlu, Orhan Beg oğlu Süleyman Beg* (~ 1316 - 1357/1359)'e.

a) *Tefsir-i tebâreke*. İstanbul Üniversite Kütüphânesi, Nadir Eserler, Nr. 7'de kayıtlı, her sahifesinde 15 satır bulunan 297 varaklık yazmanın 1b-69b varakları arasındaki metnin hâtimesinde rakam ile *sene 731* (1330-1331) tarihlenmesi yapılmıştır. Ancak *sene* kelimesinin üzerine kırmızı mürekkeple yazılan ٧٣١ tarihini de ihtiyatla karşılamak gerekir. Çünkü o tarihlerde Süleymân Beg 14-15 yaşlarında bir delikanlıdır. Dolayısıyla bu tarih metni sonradan da eklenmiş olabilir. Süleyman Beg'in 1357-1359 yılları arasında bir süre avı sırasında attan düşerek öldüğü bilindiğine göre bu metin ona söz gelimi 1350'li yıllarda da sunulmuş olabilir.

[1b] ¹ *bismi'l-lâhi'r-raḥmani'r-raḥîm ve bihi [nesta'in]*

² *el-ḥamdü li'l-lâhi'l-kaviyyi'l-'azîzi'l-'âlimi'l-ḥabîr, el-münezzehi 'an i'l-şerîki ve'l-vezîr, ve mizilli's-³şerîfi ve'l ḥatîr, ve mu'azzili'z-zelîli'l-ḥaḳîr mâ şükr ol tañrıya kim kavîdür hem ⁴ḳadîr, 'âlimdür hem ḥabîr, mühezzehdür şerîkden gerekmez aña vezîr, ḥor olur heybetinden ⁵şerîf ü ḥatîr, 'azîz olur rahmetinden zelîl ü ḥaḳîr, tebâreke'l-lezî ⁶bi-yedihi'l-mülkü ve huve 'alâ külli şey'in ḳadîr ve eşhedü en lâ ilâhe illa'l-lâhü ⁷ve vahdehu lâ şerîke*

² Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Cilt 3, s. 1065.

lehu şehâdeten münciyeten min 'azâbi's-sa'îr, birliğine inanan⁸ uçmakta geye harîr, yalan deyü azanlar tamuda göynür erir, ve eşhedü enne⁹ muhammeden 'abduhu ve resûluhu erselehü bi'l-*kitâbi' l-münîr*, viribidi muhammedi bu dünyâya¹⁰ ol kebîr, fermân alub eline kulların aña okır, elinde dutar huccet anuñçün¹¹ devleti yörir, şalavât iki cihân fahrına, <âşîler ümmîzine>, muhammed-i emîne, nice kim ay u¹² gün yörir,

<ammâ ba'du> bu du'âcılar kemteri, yazuklular bedteri, rahman tañrıdan¹³ rahmet umucu, ulü'l-vâşıku bi's-şamed muştafâ bin muhammed *gafara'l-lâhu lehu ve li-valideyhi*¹⁴ ve'l-ecrâ'l-hayri 'alâ yedeyhi diledi ki kadîm muhabbetin ve dostluk mâddesin [2a]¹ hüdâvendigâr üçün hüdâvende, meliki'r-rikâbi'l-umem, menba'i'l-cûdı² ve'l-kerem, şâhibü's-seyfi ve'l-kalem, el-müşârün ileyhi bi'l-fezâyili'<r-rûhâniyyeti ve'l-şasâyili>³ melekiyyeti fi aqtâri'l-âlem, *fezâhiruhu hasen^{ün} ve bâtinuhu takiyy^{ün} ve râ'yetuhu emîn^{ün} ve tal'atuhu*⁴ *heyyn^{ün} süleymân beg bin <orhan beg bin> 'oşmân rahmetu'l-lâhu zillehumâ ve e'azze kadrehuma ve naşara cündehumâ*⁵ 'âlî hazretine 'arz eyleye ve ol hazreti sevdüğün bildüre, pes imdi⁶ tebâreke tefsîrin türkice eyledi. ümmîzdur ki mübârek zihnine⁷ müstakîm gele ve okıyanların yarlığanmaçlığına sebep ola. ...

N. Duygulu bu yazmanın baştan 60 sahifesinin transkripsiyonu (s. 4-60), imlâ, fonetik ve morfolojik incelemesi (s. 61-91), bugün kullanılmayan kelimelerin lügatçesi (s. 92-94)'ni Lisans (Mezuniyet) Tezi olarak hazırlamıştır.

Nebahat Duygulu, *Tefsiri Tebareke'nin Gramer Hususiyetleri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Lisans tezi, Danışman: Ahmet Caferoğlu, İstanbul, 1962-63, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, No 610. 94 s.

Nüshaları:

b) İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Kütüphânesi, Yazmalar Bölümü, No 45'de kayıtlı Osman Beg oğlu, Orhan Beg oğlu, Süleyman Beg (Süleyman beg bin Orhan beg bin Osman beg)'e sunulan 135 sahifelik yazmada H. 731 (M. 1330) tarihi bulunmaktadır.

c) Sûretü'l-mülk tefsiri. Süleymaniye Kütüphânesi, M. Hafid Efendi Bölümü, 479/107b-120b'de kayıtlı, 20 varak kadar olan çok eksik bir yazmadır.

Yazarın adı 107b'de *Mustafa bin Muhammed* şeklinde geçen metinde “¹²sulţânü'l-guzât ve'l-mücâhidin, celâli'l-milleti ve'd-dîn ¹³Süleymân beg bin Orhan beg bin 'Osmân beg el-mahsûsı bi-'inayeti rabbi'l-'âlemîn” kaydı bulunmaktadır.

2. *Osman Beg oğlu, Orhan Beg oğlu Murâd Beg'e.*

a) Konya, İzzet Koyunoğlu Müzesi, No 13392'de kayıtlı 158 varaklık mecmuanın 30b-70b varakları arasında kalan tebâreke tefsîri Osman Beg oğlu, Orhan Beg oğlu, Murad Beg (Murad beg bin Orhan beg bin Osman beg)'e sunulmuştur. Tefsîr H. 858 (M. 1454)'de Receb ayının sonlarında Mollâ İyas tarafından istihşah edilmiştir.

[30b] ¹*el-ḥamdü li'l-lâhi'l-ḳaviyyi'l-ḳadîri'l-âlimi'l-ḥabîr, el-münezzehi 'an i'l-şerîki ve'l-vezîr, ve muzilli's-şerîfi ve'l ḥatîr, ve mu'azzili'z-zelîli'l-ḥaḳîr* şükr <ü minnet> ol tañrıya kim ḳavîdür hem ḳadîr, 'âlimdür hem ḥabîr, münezzehdür ³şerîkden gerekmez añâ vezîr, ḥor olur heybetinden şerîf ü ḥatîr, 'azîz olur rahmetinden zelîl ü ⁴ḥaḳîr, *tebâreke'l-lezî bi-yedihi'l-mülkü ve huve 'alâ külli şey'in ḳadîr ve eşhedü en lâ ilâhe illa'l-lâhü ve vahdehu lâ şerîke lehu şehâdeten münciyeten min 'azâbi's-sa'îr*, birliğine inanan geye uçmaḳda ḥarîr, ⁶yalan deyü azanlar ṭamuda göyünür erir, *ve eşhedü enne muḥammeden 'abduhu ve resûluhu erselehü bi'l-kitâbi' l-münîr*, ⁷viribidi <muḥammedi> bu dünyâya ol kebîr, <andan döner ḥuccet devleti anuñ yörir>, fermân alub eline ḳulların <añâ> okır, şalavât ol iki cihân ⁸fahrına, 'âşîler ümmîzine, muḥammed-i emîne, nice kim ay gün yörir.

<ammâ ba'de> bu du'âcılar kemteri, yazuklular ⁹bezteri, rahman tañrıdan rahmet umucu, ulü'l-vâşıku bi's-şamedî muştafâ bin muhammed *gafera'l-lâhu lehu velivalideyhi* ¹⁰ve'l-ecri'l-hayri 'alâ yedeyhi diledi ki qadîm muhabbetin ve dostluk mâddesin ħudâvendigârzâde<-i azam>, mâlikî'r- ¹¹riqâbi'l-umem, menba'i'l-cûdı ve'l-kerem, şâhibü's-seyfi ve'l-ķalem, el-müşârün ileyhi bi'l-fezâyili<'r-ruhaniyyeti ve'l- ¹²hasayili> l-melekiyyeti fi aķtârî'l-'alem, *feẓâhiruhu hasen^{ün} ve bâtinuhu takiyy^{ün} ve râ'yetuhu emîn^{ün} ve tal'atuhu* ¹³heyyin^{ün} ĉelebî ġıyâsü'd-devleti ve'd-dîn şultânü'l-ġuzât ve'l-mücâhidîn, cemâlü'l-islâm ve'l-müslimîn ¹⁴murâd beg bin orhan beg bin 'oşmân *esbega'l-lâhu zillehumâ ve e'azze ķadrehuma ve naşara cündehumâ 'âlî* [31a] ¹ħazretine 'arz ile ol ħazreti sevdüġin bildüre pes tebâreke tefsîrin türkçe eyledi. ²ümmîz durur ki mübârek zihnine müstaķîm gele ve okıyanların yarlıġanmaķlıġına sebeb ola. ...

Mehmed Ali Özcan bu yazma üzerinde Yüksek Lisans Tezi yapmıştır.

Ali Özcan, *Tebâreke tefsiri (Metin-Gramer Notları-Sözlük)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ahmet Bican Ercilasun, Ankara, 1987, 167 s. + Tıpkıbasım.

Nüshası: Satırları farklıdır ve giriş bir kaç kelime deġişikliġi ile aynıdır.

- b) Tebâreke tefsiri, Millet Kütüphânesi, Şer'iyye, Nr. 821. Varak 33b-78a.

[33b] ⁵*el-ħamdü li'l-lâhi'l-ķaviyyi'l-ķadîri'l-'âlimi'l-ħabîr, el-münezzehi 'an i'l-şerîki ve'l-ve* ⁶*zîr, ve muzillî's-şerîfi ve'l ħatîr, ve mu'azzilî'l-ħaķîr hem zelîl, şükr ol tañrıya* ⁷*kim ķavîdür hem ķadîr, 'âlimdür hem ħabîr, mühezzehdür şerîkden gerekmez aña* ⁸*vezîr, alur heybetinden şerîf ü ħatîr, 'azîz olur rahmetinden ħaķîr hem zelîl,* ⁹*tebâreke'l-lezî bi-yedihi'l-mülkü ve huve 'alâ külli şey'in ķadîr ve eşhedü en lâ ilâhe* ¹⁰*illa'l-lâhü ve vahdehu lâ şerîke lehu şehâdeten münciyeten min 'azâbi's-sa'îr, birliġine*

¹¹inanan geye harîri uçmakda, yalan deyüb azanlar tamuda göynür erir, ¹²ve eşhedü enne muhammeden ‘abduhu ve resûluhu erselehü bi’l-kitâbi’ l-münîr, viribidi muhammedi ¹³bu dünyâya ol kebîr, andan döner huccet devleti andın ötürü yörir, ¹⁴şalavât ol iki cihân fahrına, ‘âşîler ümmîzine, muhammed-i emîne, nice ki ay u gün yörir,

¹⁵ammâ ba‘dehu çün bu du‘âcılar kemteri, yazuklular bedteri, rahman tañrıdan ¹⁶rahmet umucu, ulü’l-vâşıku bi’s-şamedî muştafâ bin muhammed *gafera’l-lâhu lehu ve li-valideyhi* ¹⁷ve’l-ecri’l-hayri ‘alâ yedeyhi diledi kim <kadîm> muhabbetin ve dostluk mâddesin hudâvendi ¹⁸gârzâde-i azam, mâlikî’r-riqâbi’l-umem, menba’i’l-cûdı ve’l-kerem, şâhibü’s-seyfi [34a] ¹ve’l-çalem, el-müşârün ileyhi bi’l-fezâyili’r-ruhaniyyeti ve’l-hasayili’l-melekiyyeti fî aqtârî’l-‘alem, ²fezâhiruhu *hasenün* ve bâtinuhu *takiyyün* ve râ’yetuhu *emînün* ve tal’atuhu *heyyinün* çelebî gıyâsü’d-dev ³leti ve’d-dîn şultânü’l-guzât ve’l-mücâhidîn, cemâlü’l-islâm ve’l-müslimîn ⁴murâd beg bin orhan beg bin ‘oşmân *esbega’l-lâhu zillehumâ* ve e‘azze *kaadre* ⁵*huma* ve *naşara cündehumâ* ‘âlî hazretine ‘arz eyleye ol hazreti sevdü ⁶gin bildüre, pes tebâreke tefsîrin türkî eyledi. ümmîz durur ki mübârek ⁷zihnine müstakîm gele ve okıyanların yarlıganmağlığına sebeb ola. ...

3. Göl Begi oğlu Hızır Beg’e

Köprülüzâde Mehmed Fuad “XIII. asırda Anadolu’da Türk Dili ve Edebiyatının tekâmülüne umumî bir bakış” adlı yazısında *Hızır Beg bin Göl Beg*’nin kimliği konusunda şunları söylemektedir:

“Ankara Kütüphaneleri yazmaları arasında 5/42 numarada müellifi mechul bir sûre-i mülk tefsiri vardır ki; Hızır bin Gölbeği isminde Anadolu emirlerinin birinin emri ile yazılmıştır. Bu Hızır Bey’in Egridir havalisinde hüküm süren Hamidoğullarından Dünder Bey’in oğlu

olduğu ve Dünder Bey'e belki de Gölbeği lâkabı verildiğini tahmin ediyoruz. Böyle olmasa bile, bu eser, lisanî mahiyeti itibarıyla herhalde XIV cü asır mahsüllerindendir".³

Köprülüzâde'nin bu hükümlerini değerlendirerek düzeltelim.

- 1) Köprülüzâde'nin Hızır Beg'in Felekü'd-dîn Dünder Beg'in oğlu olduğu tahmini doğru değildir. Çünkü Dünder Beg'in Hızır isimli bir oğlu yoktur.
- 2) Kronoloji uygun değildir. Çünkü Dünder Beg'in saltanatı 1327-1328 arası olduğuna göre, Hızır Beg oğlu olsa, süre 1330 larda ona takdim edilecektir.

Mustafa bin Muhammed'in yazdığı diğer süreler 1357-1368 yılları arasında sunulduğuna göre aradaki 30 yıllık zaman farkını açıklamak güçtür.

- 3) *Göl Begi* lâkap değil Dünder Beg'in oğlu Necmü'd-dîn İshak Beg'in torununun adıdır. Bu da kronolojinin uygunluğunu sağlar.

Hızır bin Göl Begi'nin kimliği konusunda bir hüküm de Kayahan S. Erimer'in Barbara Flemming ve Bahriye Üçok'un araştırmalarına dayanarak söyledikleridir.

"Hemen burada, Köprülü'nün dediği gibi Hızır Beyin, Dünder değil kardeşi Yunus Beyin oğlu olduğunu belirtelim"⁴

Kayahan S. Erimer'in bu görüşü de kronolojik uygunsuzluk yüzünden mümkün değildir.

Tahir Erdem, "XIV. Asırda Türk diliyle yazılmış bir eser ve Hızır b(in) Gölbeği'ne ait bir kitâbe" adlı yazısında Egirdir Ağa Camii'nin 814 (= 1412) tarihli kitabesindeki *el-hâcî Hızır Ağa bin el eaz-zü'l-emced Göl Begi Ağa* kaydı ile 833 (= 1429) tarihli bir vakfiyede adı geçen "*Hacı Hızır Ağa bin Gölbey Ağa*" kayıtlarını kendisine tefsir sunulan *Hızır Beg <bin> Gölbeği* ile aynileştirmiştir.⁵

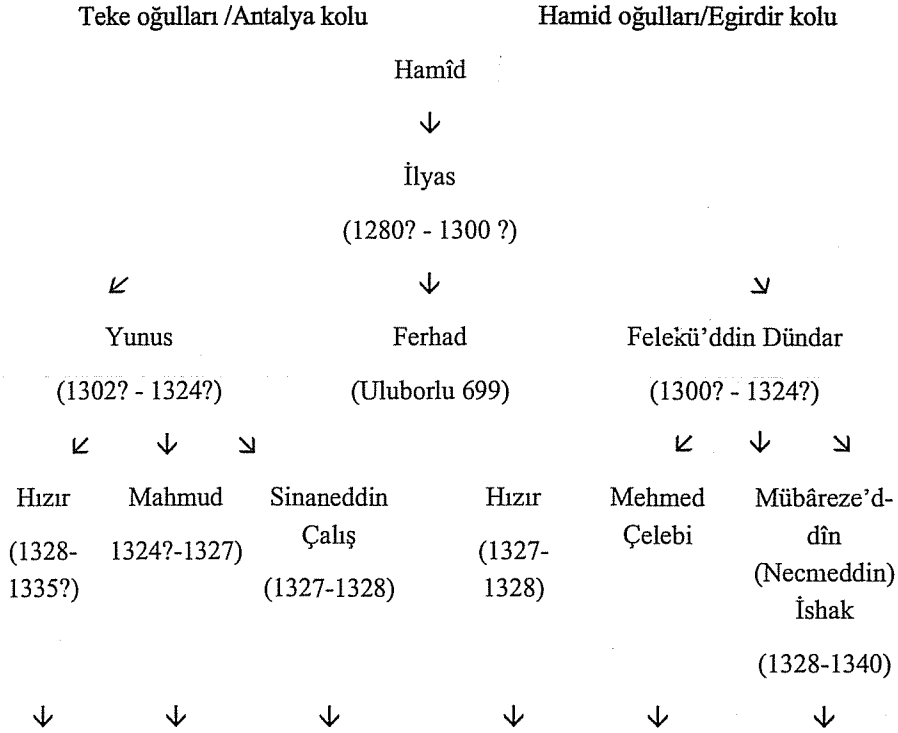
³ *Yeni Türk Mecmuası*, I/4, s. 277-292; I/5, s. 375-384; I/, s. 535-553.

⁴ Kayahan S. Erimer, *Hızır Bin Gölbeği Adına Yazılan Tefsîr-i Sûre-i Mülk Metni İncelemesi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi, Danışman: Hasan Eren, Ankara, 1976, 294 s. bk.s. 2-3.

⁵ Tahir Erdem, *Ün* (Dergisi), Isparta Halkevi Dergisi, Isparta, 1937, Cilt 4, Sayı 27, s. 1519.

Ancak unvan farklılıklarını bir yana bırakalım arada 40-50 yıllık zaman farkı olması dolayısıyla bu aynileştirme hem mümkün hem de uygun değildir.

Hızır bin Göl Begi (Göl Begi oğlu Hızır Beg)'in atalarının şeceresi şöyledir: *Hamîd Beg* > (oğlu) *İlyas Beg* > (oğlu) *Felekü'd-dîn Dünder Beg* (saltanatı: 1327-1328) > (oğlu) *Necmü'd-dîn İshak Beg* (saltanatı: 1328-1340) > (oğlu) *Bedrü'd-dîn Hızır Beg* > (oğlu) *Göl Begi* > (oğlu) *Hızır Beg Çelebi*.⁶

⁶ İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Hamîd-oğulları", *İslâm Ansiklopedisi*, 5/1, s. 189b-191a. Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar II. İslâm Devletleri. Türkiye (1074-1990)*, Ankara, 1989, s. 77-78.

Dadi Beg	Zincirkıran	Küçük	Muzaffereddin	Bedrü'd-din
	Mübârezeddi	Mehmed	Mustafa/İlyas?	Hızır
(1335-1360?)	n	(1360?-1380?)	(1340-1355?)	
↙	↘		↓	↓
Ali	Osmân?		Hüsameddin	Göl Begi
	(1380?-1392?)		İlyas/Mustafa?	
	(1402-1423)		(1355?-1370?)	
				↓
			Kemâleddin	Hızır Beg
			Hüseyin	çelebi ⁷
			(1370?-1391)	
			↓	↓
			Mustafa	Muizü'd-dîn
				İbrahim

Şecere İ. H. Uzunçarşılı, Esad Çoşan ve Yılmaz Öztuna'ya dayanılarak hazırlanmıştır.

Hızır Beg Çelebi'in babası *Göl Beg* veya *Göl Begi* adı üstünde de duralım.

Türk boyları Asya'dan Anadolu'ya geldiklerinde Orta Asya'da kullandıkları *Er Tugrul*, *Ataman*, *Orhan*, *Göl* gibi Türkçe isimleri kullanıyorlardı. *Murâd*, *Süleyman*, *Bâyezîd*, *Mehmed*, *Selîm* gibi islâmi isimleri almaları 1300'lerden daha sonradır. *Kutlug Kağan* yani *İl Tiriş Kağan*'ın küçük oğlunun adının *Köl Tigin*, Anadolu Türkçesi ile *Göl Tegin*, olduğunu hatırlayalım. Türkçede Köl > Göl adı unvanlarda oldukça sık kullanılmıştır. *Köl Apa*, *Köl Çigşi*, *Köl Çor*, *Köl İç-çor*, *Köl Erki*, *Köl İrkin*, *Köl Todun*, *Köl Bilge Han* vs.

⁷ Kardeşleri: Havvâ Hatun (öl. 744); Zekerriyya Beg (öl. 755), ...? (ibn Batuta'ya göre).

Hamîd oğullarından *Bedrû'd-din Hızır Beg*'in oğlunun adı *Göl* unvanı da *Beg*'dir. Ancak bu beg kelimesinin begi şeklinin açıklanması hakkında iki görüş vardır.

a) Türkçe *Beg* kelimesi 3. teklik şahıs iyelik eki *-î*'yi alarak *begi* şeklini alır. *Göl beg* > *Göl bey* ~ *Göl begi* > *Göl beyi* şeklini güvey ~ *güveyi*, *Îl beg* > *Îl bey* ~ *Îl begi* > *Îl beyi* şekilleri ile karşılaştırınız.

b) Türkçe *Beg* kelimesi Moğolcaya geçtiği zaman kendisini iki heceye tamamlar ve *Begi* şeklini alır.⁸ Anadolu'ya gelen Moğollarda da kelime Moğolcadaki şekli olan *Begi* şeklinde kullanılmıştır. Dolayısıyla *Bedrû'd-din Hızır Beg*'in oğlu *Göl*'ün unvanı da *Begi* şeklindedir. Bir başka söyleyişle *begi* unvanının sonundaki *-i* sesi Türkçe iyelik eki değildir. Kısacası Eski Türkiye Türkçesi'ndeki *Göl Begi* isim ve unvanının 21. yüzyılın Türkiye Türkçesi'ndeki karşılığı *Göl Bey*'dir.

İşte bu *Göl Begi*'nin oğlunun adı da *Hızır*'dır ve künyelerde de *Hızır bin Göl Begi* (*Göl Begi* oğlu *Hızır*) şeklinde geçer. Yaşadığı veya kendisine eser sunulduğu yıllar da 1350'li yıllar olmalıdır.

Hızır Bey'in künyesi ona sunulan *Mülk sûresi tefsirinin girişinde Melikü'l-ümerâî ve'l-ekâbir, iftahârü'l-emâsili ve'l-efâhir, sâhibü's-seyyfi ve'l-takrîr, vezîr ibnü'l-vezîr Hızır <Beg> bin Göl Begi* şeklinde geçer.

a) *Tefsîr-i sûretü'l-mülk*. Ankara, Maarif Vekâleti Umumî Kütüphanesi'nde iken şimdi Millî Kütüphâne, Adnan Ötügen kitapları no. 5/42'de bulunmaktadır.⁹ Dündar Bey'in kardeşi Yûnus Bey'in oğlu *Göl Begi*'nin oğlu *Hızır Beg* adına yazılmıştır. Eserin mukaddimesinde bu isim *Hızır <beg> bin Göl Begi* şeklinde geçmektedir. Metin şöyle başlar:

⁸ Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, İstanbul, 1970, s. 40.

⁹ Ankara, İl Halk Kütüphanesi, Eski eserler Bölümü (Cebeci) 329 numara (eski tasnife göre 5/42) numarada kayıtlı bu nüsha, hareketli güzel bir nesihle; saykallı, su çizgili, Avrupa imali kâğıtlara yazılı 37 varaktan ibarettir. İçinde müellifinin adı, istinsahının arhi, müstensihî (kâtibi)'nin kimliği zikredilmemiştir. (bk. Esad Çoşan, s. 101.)

hâzâ fî tefsîrû sûreti'l-mülk

¹ bismi'l-lâhi'r-rahmani'r-rahîm

²el-ḥamdü li'l-lâhi'l-ḳaviyyi'l-ḳadîri'l-âlimi'l-ḥabîr, el-münezzehi 'an i'l-şerîki ve'l-vezîr, ve ³muzillî's-şerîfi ve'l ḥafîr, ve mu'azzilî'z-zelîli'l-ḥaḳîr şükr <ü minnet> ol tañrıya ki<m> ḳavîdür ⁴hem ḳadîr, âlimdür hem ḥabîr, mühezzehdür şerîkden gerekmez aña vezîr, ḥor olur ⁵heybetinden şerîf ü ḥafîr, 'azîz olur rahmetinden zelîl ü ḥaḳîr, ⁶tebâreke'l-lezî bi-yedihi'l-mülkü ve huve 'alâ külli şey'in ḳadîr¹⁰ <ve eşhedü en lâ ilâhe illa'l>- ⁷lâhü ve vahdehu lâ şerîke lehu şehâdeten münciyeten min 'azâbi <'s-sa'îr>, birliğine inanan geye uçmaḳda ḥarîr, yalan deyü azanlar tamuda göyünür ⁸erir, ve eşhedü enne muḥammeden 'abduhu ve resûluhu erselehü bi'l-kitâbi' l-münîr, viribidi <muḥammedi> ⁹bu dünyâyâ ol kebîr, <andan döner ḥuccet devleti anuñ yörir>, fermân alub eline ḳulların <aña> okır, şalavât ol iki cihân ¹⁰faḫrına, 'âşîler ümmîzine, muḥammed-i emîne, mâdâm ki ay gökde yörir,

çün maḥdûm-zâde ¹¹melikü'l-ümerâi ve'l-ekâbir, iftaḥârü'l-emâsili ve'l-efâḫir, şâḫibü's-seyyi ve't-tefsîr, ¹²vezîr ibnü'l-vezîr Hızır <beg> bin Gölbeḡi aḫsena'l-lâhu 'avâḳıbehu ve zâde 'uluvvehu ¹³bu za'îf du'âcısından tebâreke tefsîrin türkçe ḳılmaḳ diledi kim anuñ müstakîm zihnine [2a] ¹ḥoş gele, anuñ ma'ânîsi şerbetiyle cânına ḡidâ vere, ve ümmîzdür kim okıyup anuñ-ile ²yol vara, ve tamudan ḳurtılmaḡa sebeb ola. bu za'îf daḫı muvâfaḳat yolın dutup, muḥâlefetden ḳaçup ... bu risâleî yazdı.

Kayahan S. Erimer Tefsîr-i Sûre-i Mülk üzerinde doktora çalışması yapmıştır.

¹⁰ Mülk sûresi 67/1. "Mutlak hükümlanlık (tasarrufunda) olan Allah, yüceler yücesidir. O'nun her şeye gücü yeter."

Kayahan S. Erimer, *Hızır Bin Gölbeği Adına Yazılan Tefsîr-i Sûre-i Mülk Metni İncelemesi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi, Danışman: Hasan Eren, Ankara, 1976, 294 s.

Nüshaları:

b) Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 305.

[5a] ¹çün maḥdûm, mu‘azzam, menba u’ ²l-luṭfî ve’l-kerem, şâhibü’s-seyfi ve’l-ḳalem, veliyyü’l-‘ibâdî ve’l-ni‘am, ma‘denî’ ³l-fazlı ve’l-ḥudâ, maḥallu’s-şıdḳı ve’t-tuḳâ, mürebbi’l-‘ulemâ, melceu’z-zu‘afâ, ⁴‘avnü’l-islâm ve’l-müslimîn, ḥayrû’l-milleti ve’d-dîn el-ḥâc hıdır beg *medda’l-lahu beḳâhu* ⁵*medden ve ce‘ale beynehulḳi* ... bu fazlı eşitdi. bu sûrenün ⁶tefsîrin türkî dilince tercüme ḳılmağı bu za‘îf du‘âcîdan iltimâs ḳıldı. ...

c) Harekeli Nesih ile yazılan ve 1942 yılında Mehmed İhsan Giray (veya 1946 yılında Dehri Dilçin) tarafından istinsah edilen 96 varaklık kopyası Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Yazma B 12’de kayıtlıdır.¹¹

4. *Murâd Arslan oğlu İshak Bey’e.*

Sunulan nüshaların üçü de ayrı giriş ile başlamaktadır.

a) *Sûretü’l-mülk tefsiri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Seminer Kütüphanesi, no 3779’te kayıtlı yazmanın 1b-125b arası. İnanç oğullarından Murad Arslan oğlu İshak Beg (İshak beg bin Murâd Arslan)’e sunulmuş. Yazıldığı yer ve tarih belli değil. Mustafa bin Muhammed eseri yazma sebebini şöyle açıklıyor:

[1b] ¹*bismi’l-lâhi’r-rahmani’r-rahîm rabbi temmîm bi’l-ḥayr*

²benâm-ı ized-i baḥşâyende ki âferinende-i zemîn ü zemân est.
rûzî dehende-i ³ins ü cân est. nighdâr-ı heme-i ‘âlemiyân est. setr

¹¹ *Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu*, Ankara, 1999, s. 28.

kunende-i ‘ayb-ı bendegân ⁴est. *ta‘âlâ l-lâhu celle celâluhu ve ‘amme nevâluhu ve ‘azeme şânuhu ve lâ ilâhe gayruhu.* ve ba‘dehu ⁵hezerân şilâ-ı şalavât-ı şâfiyat tuhaf-ı taḥiyyât-ı zâkiyyât ber ravza-i ⁶efzâl-i maḥlûkât u eşref-i mevcûdât u ḥulâsa-i kâinât u şefî‘-i yevm-i ⁷arâsat muḥammed muştafâ bâd *şalla‘l-lâhu ‘aleyhi ve sellem u şerrafe ve kerrama‘l-lâhu*

[1b] ⁸ḥamd etmekden ve payğambara şalavât getürmekden soñra eydürüz kim: begler fâhrı ⁹ve melikler serveri, ḥüdâvendigâr-zâde-i a‘zam, şâhibü’s- seyfi ve’l-kalem, ¹⁰mâliki’r-riḳâbi’l-ümem, menba‘ı-cûdi ve’l-keremi el-müşârün-ileyhi bi’l-fezâyili’r-rûḥâ ¹¹niyyeti ve’l-ḥazâyili’l-melekiyyeti, <fi-aktârı’l-‘âlem> *fezâlıruhu ḥasen^{en} ve bâḥınuhu taḥiyy^{un} ve rü‘yetuhu emîn^{ün} ve tâl‘atuhu ¹²heniyy^{un} çelevi gıyâsü’d-devletü ve’d-dîn, işḥaḳ beg bin murâd arslan, el-maḥşûş bi-‘inâyeti’r-¹³rahmân, ebbeda‘l-lâhü devlethümâ* bu za‘îf du‘âsından tebâreke tefsîrünü türkîce [2a] ¹kılmaḳ diledi ki, bir niçe gişilerünü zihnine müstakîm ola, ümmîddür ki okıyanlarını ²kurtulmaḳlığına sebeb ola. bu za‘îf miskîn daḥı muvâfaḳat yolın dutup, ³muḥâlefetden kaçup, ... isti‘ânet ḥaḳdan dileyüp ve anuñ keremine inanup ... ⁷bu kitâbı bezedi.

Metin 1b-31b varağı üzerinde Feryal Eminer-Korkmaz, 31b-61a varakları üzerinde Gamze Sönmez, 61b-125b varakları üzerinde Ulaş Yıldız Yüksek Lisans tezi yapmışlardır.

a) Feryal Eminer-Korkmaz, *Mülk Sûresi Tefsiri, (1b-31a). Giriş-Gramer-Metin-Dizin*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Özcan Tabaklar, İstanbul, 2000, 144 s.

b) Gamze Sönmez, *14. Yüzyılda Yazılmış Mülk Suresi Çevirisi Üzerinde Bir Dil inceleme (31b-61/a)*, İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Özcan Tabaklar, İstanbul, 2006,
VII+179 s.

c) Ulaş Yıldız, *Muhammet Oğlu Mustafa'nın XIV. Yüzyılda Yazdığı Çağdaş Tefsirin Dil Yorumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Muhammed Yelten, İstanbul, 2004, 126 s.

b) *Tefsîru sûreti'l-mülk*. Eskiden İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Seminer Kütüphânesi, no 3794'te kayıtlı iken şimdi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi Nadir Eserler bölümü no 2495-205'e nakledilen, 57 varaklık İnanç oğullarından Murâd Arslan oğlu İshak Beg (İshak bin Murad Arslan)'e sunulan nüsha. Yazıldığı yer ve tarih belli değildir.

[1b] ¹tefsîru sûreti'l-mülk

²bismi'l-lâhi'r-rahmani'r-rahîm

³el-hamdü li'l-lâhi el-kaviyyi'l-kadîrî'l-âlimi'l-hebîr, el-münezzehi 'an i'l-şerîki ve'l-vezîr, ve ⁴muzillî's-şerîfi ve'l hatîr, şükr ol tañrıya ki ⁵kavîdür hem kadîr, 'âlimdür hem habîr, mühezzehdür şerîkden gerekmez aña vezîr, ⁶hor olur heybetinden şerîfi hatîr, 'azîz olur rahmetinden zelîli ⁷hakîr, *tebâreke'l-lezî biyedihi'l-mülkü ve huve 'alâ külli şey'in kadîr* ve ⁸eşhedü en lâ ilâhe illa'l-lâhü ve vahdehu lâ şerîke lehu şehâdeten münciyeten min 'azabi' ⁹s-sa'îr, birliğine inanan geye uçmağda harîr, yalğan deyü azanlar tamuda göyünür ¹⁰erir, ve eşhedü enne muhammeden 'abduhu ve resûluhu erselehü bi'l-kitâbi' ¹¹l-münîr, viribidi bu dünyâya ol kebîr, fermân alub eline kulların ¹²okır, salavât ol iki cihân fahrına, 'âsîler ümmîzine, muhammed-i emîne, ¹³nice ki ay gün yörir,

bu du‘âcılar kemteri, yazuklular bedteri, rahman ¹⁴tañrıdan rahmet umucu, ulü’l-vâsıku bi’s-samedî mustafâ bin muhammed ¹⁵*gafera’l-lâhu lehu ve li-valideyhi ve’l-ecri’l-hayri ‘alâ yedeyhi* diledi ki muhabbet maddesin ¹⁶*hudâvendigârzâde-i <azam>*, mâliki’r-rikâbi’l-umem, menba-i cûdî ve’l-kerem, sâhibü’ ¹⁷s-seyfi ve’l-kalem, el-müşarü ileyhi bi’l-fezâyili’l-melekiyyeti fî aktâri’l-‘alem, ¹⁸*fezahiruhu hasen^{ün} ve batınuhu takiyy^{ün} ve ru’yetuhu emîn^{ün} ve tal‘atuhu heyyn^{ün}* [2a] ¹sultânî’l-guzât ve’l-mücâhidîn, celâlü’d-devle ve’d-dîni’l-mahsûs bi-‘inâyeti’ ²r-rabbi’l-‘âlemîn işhâk bin murâd arslan *ebbeda’l-lâhu devlethumâ* ³*ve nasara cündehumâ* ‘âlî hazretlerine ‘arz ile tebârekenüñ tefsîrin ⁴türkçe tercüme kılmak diledi. ümmîzdür ki zihnine müstakîm gele ⁵ve okıyanların yarlıganmaklarına sebeb ola. ...

c) Burdur Vakıf ve Halkevi Kütüphanesi, no 1234’te kayıtlı, her sahifesinde 9 satır olan, 124 varaklık, H. 826/M. 1422/23 istinsah tarihli *Tefsîr-i Sûretü’l-mülk* nüshası da Hasan Şimşek tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak işlenmiştir. Sûre tefsirlerinin istinsah tarihi bakımından bilinen en eski tarihliisidir.¹² Ethem bin Hıfz-Allah bin Hasan et-tavîl el-bağdadî tarafından 18 Ramazan 826 (= 25 Ağustos 1423¹³)’da istinsah edilmiştir.

²*temmeti’l-kitâbi bi ‘avni’l-lâhi’l-meliki’l-vehhâb* ³*‘alâ yedi’z-za‘îfi’l-fakîri’l-hakîri* ⁴*el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi kadîr* ⁵*edhem bin Hıfz-Allâh bin Hasan* ⁶*et-tavîl el bağdâdî*. ⁷*fî şâmin aşrîn Ramazân ü’l-mübârek sene 826* [Bu kitap, melik ve vahhâb olan, Allahın yardımı ile; hakîr, fakîr, zayıf ve rabbinin rahmetini muhtac olan Ethem bin Hıfz-Allah bin Hasan et-Tavîl el-Bagdâdî eliyle 18 Ramazan 826 (= 25 Ağustos 1423) tarihinde tamamlanmıştır].

¹² Ahmet Ateş, “Burdur-Antalya ve havalisi kütüphanelerinde bulunan Türkçe, Arapça ve Farsça bazı mühim eserler”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, II/3-4, s. 171-172.

¹³ Yücel Dağlı-Cumhure Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, III, Ankara, 1997, s. 477a.

Adnan Sadık Erzi bu kişinin adının Amuca Hüseyin Paşa Kütüphanesi, no 278'de kayıtlı bir Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî divanının müstensihi olan Hâfız e'd-dîn bin Pîr Hasan bin Muhammed el-ma'rûf bi't-tavîl el-bagdâdî'nin adına benzediğini söyler.¹⁴ Hasan Şimşek ise Adnan Sadık Erzi'nin bu açıklamasından habersiz kaldığı için, "kaynaklarda bu kişinin ismine rastlanmamıştır" ifadesini kullanır.

[1b] ¹bismi'l-lâhi'r-raḥmani'r-raḥîm

²ḥamd u sipâs u şükürü bî-kıyâs ol vâhid-i ezeliye olsun ki
³vâcid-i mevcûdât ve şâni'-i maşnû'ât olduğunu bildirmeg-içün
⁴enbiyâ-yı kirâmı risâlet-i 'uzmâ ile ḥalka râh-ı dâlâl ve nehc-i
⁵şekâdan benî âdemi ve ehl-i 'âlemi tarîk-i istikâmete irşâd ve ḥâb-
¹ ⁶ğafletden ikâz içün ḥatemü'l-mürselîn ve imâmü'l-müttekîn
⁷muḥammedü'l-muştafâ ḥazretlerini cümleden mu'azzez ve
mümtâz ve kâimdan ⁸mükerrem kılub taşdîk edenî ni'âm-ı
ilâhîyesi ile mütena'im, etmeyeni 'azâbi's-sa'îr,

[2a] ¹birliğine inanan uçmakda geye ḥarîr, yalan ²dâyüb
azanlar tāmuda göyner erir, ve *eşhedü enne muḥammeden 'abduhu*
³*ve resûluhu erselehü bi'l-kitâbi' l-münîr*, viribidi bu dünyâyâ
muḥammedi ⁴ol kebîr, <andan döner ḥuccet devleti anuñ yörir,
fermân alub eline kulların aña okır>, şalavât ol iki cihân fâhrına,
'âşîler ⁵ümîzine, {yâ} muḥammed-i emîne, nice kim ay gökde
yörir, < ammâ ba'de> bu du'âcılar kemteri, yazuklular bedteri,
rahman tañrıdan rahmet umucı, ulü'l-vâsıku bi's-şamedî muştafâ
bin muḥammed *ğafera'l-lâhu lehu veli valideyhi ve'l-ecri'l-hayri*
'*alâ yedeyhi* diledi ki muḥabbet mâddesin>

⁶ḥudâvendigâr-ı mu'azzam, şâhibü' s-seyfi ve'l-kâlem,
mâlikî'r-rikâbi' ⁷l-umem, menba'i'l-cûdı ve'l-kerem, el-müşârün
ileyhi bi'l-fazâyili' ⁸r-rûḥâniyyeti ve'l-ḥaşâyili'l-melekiyyeti fi

¹⁴ Adnan Sadık Erzi, *Belleten*, XIII/49, 1949, s. 163-166.

aķtârî'l-'alem, *fezâhîruhu* ⁹*hasenün* ve *bâtınıhu taķiyyun* ve *râ'yetuhu emînun* ve *tal'atuhu heyyinun* çelebi [2b] ¹celâletü'd-devleti ve'd-dîni *ishak beg bin murâd arslan* ²*el-maḥşûşu bi-'inâyeti'r-rabbi'l-'âlemîn ebbeda'l-lâhu devlethumâ* ³bu za'îf du'âcısından tebâreke tefsîrin türkçeye ⁴kılmaķ diledi ki bir nice kişilerün zihnine müstakîm ola, ⁵ve ümmîzdür okıyanlarıñ kurtulmağına sebeb ola bu za'îf miskîn daķı muvâfaķat yolın dutup ... bu risâleî yazdı.

Bu yazma üzerinde Hasan Şimşek Yüksek Lisans Tezi yapmıştır.

Hasan Şimşek, *Tefsîrû Sûreti'l-mülk (inceleme - Metin - Dizin)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: H. İbrahim Delice, Sivas, 2006, 222 s.

- e. Nüshası: İstanbul, Atatürk Kütüphânesi, Muallim Cevdet, 110.

2. (36.) Yâsin Sûresi tefsiri.

Kur'an'ın 22. cüz, 36. sûresidir. 83 âyetin 45 âyeti Mekke'de diğerleri Medîne'de inmiştir. Yâsin sûresi adı yanında Azime, Muimme, Müdâfiâ-i Kâdiye, Kalb-i Kur'an şeklinde de adlandırılmıştır.

Muhammed oğlu Mustafa'nın Yâsin sûresi tefsirleri iki gruba ayrılmaktadır.

1. 1300-1391 yılları arasında Eğirdir gölü havalisi ile Burdur, Isparta, Antalya çevresinde hüküm sürmüş olan Hamid oğullarından *Göl Begi oğlu Hızır Beg*'e sunulan nüshalar.

2. 1277 (?) - 1368 yılları arasında Denizli ve Lâdik çevresinde hüküm sürmüş olan Inanç oğullarından *Murâd Arslan oğlu Ishak Bey*'e sunulan nüshalar.

1. *Göl Begi oğlu Hızır Beg (Hızır Beg bin Göl Begi)'ne*

1.a-b. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Seminer Kütüphânesi, no 3779'da kayıtlı, 192 varaklık mecmuada, 1b-57a

arasında iki Yâsin tefsiri yer almaktadır. Metinler her birisi kendi içerisinde 1b'den başlayarak 1b-29a + 1b-29a şeklinde numaralandırılmıştır.

Harekesiz yazılan ve sondan eksik olan Hâmid oğullarından *Göl Begi oğlu Hızır Bey*'e sunulan ilk tefsir 1.-36. âyetleri ihtiva etmektedir.

- a) [2a] ... ¹⁰şadağa resûlu'l-lah ¹¹maḥdûm <u> mu'azzam, şâhibü's-seyyfi ve'l-kalem, el-ḥac <hızır beg bin göl> begi ¹²bu şûrenüñ tefsîrini türkî dilince kılmagı, za'îf ¹³du'âcıdan iltimâs kıldı. tâ kim fâide-i 'âmm ola. [2b] ¹ eşidenler bu şûreden okımağa rağbet edeler. ²bu za'îf daḥı ol maḥdumuñ emrine muvâfaqat ³kılub, tañrıdan isti'ânet birle bu risâle-i şerîfi ⁴taḥrîr kıldı. ümmîzdür ki ḥaḳ şubḥânehu ve ta'âlâ ⁵bunuñ taḥrîrine sebep olana ve te'lif kılana ⁶ve okuyanlara ve eşidenlere raḥmet eyleye. ...

Nüshaları: Başlıkları ve metinleri farklı olan Yâsîn sûresi tefsirlerinden Ankara, Millî Kütüphanede kayıtlı 8 nüsha bilinmektedir. Bu 8 nüshadan ikisi üzerinde Yüksek Lisans çalışması yapılmıştır.

2. Millî Kütüphane, Yazmalar Bölümü, 703/1'de kayıtlı nüsha 1090 (1697)'de Ali bin Abdullah tarafından istinsah edilmiştir. Yazmanın 25b-60b yaprakları arasında, bulunan ve her sahifesinde 19 satır olmak üzere harekeli nesih ile kaleme alınan metinde âyetlerin kırmızı mürekkeple yazıldığı görülmektedir.

- a) [2b] ... ¹⁵ve daḥı maḥdûm u mu'azzam, şâhibü's-seyyfi ¹⁶ve'l-kalem, el-ḥacî hızır beg çebebi bu du'âcı-yı za'îfden ¹⁷iltimâs kıldı ki bunı türkîye tercüme edem ki fâidesi 'âmma ola. ¹⁸eşidenler bu şûrei okımağa rağbet edeler. bu za'îf du'âcı ¹⁹daḥı ol maḥdumuñ emrine muvâfaqat ²⁰kılub, ḥaḳ celle vü a'lâ [3a] ¹ḥazretlerinden isti'ânet dileyüb, bu şûrenüñ tefsîrün ²taḥrîrine sebep olana ve te'lif edene ve okuyanlara ve eşidenlere ³raḥmet eyleye. ...

Bu nüsha üzerinde Funda Sezgin Yüksek Lisans tezi yapmıştır.

Funda Sezgin, 14. Yüzyıla Ait Bir Yâsin Sûresi Tefsiri Üzerinde Sentaks Çalışması, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ceyhun Vedat Uygur, Denizli, 1997, 325 s.

3. Millî Kütüphane, Yazmalar Bölümü, A/692/2’de kayıtlı, her sahifesinde 9 satır olan ve hareketli nesihle yazılan nüshada âyetlerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

[3a] ...²bu ³za‘îf du‘acı dağı ol maḥdumuñ emrine muvâfiḳ kılub, ḥaḳ şubḥânehu ve ta‘âlâdan isti‘ânet dileyüb bu ⁵sûrenüñ taḥrîrine sebep olına ve te‘lif kılına ⁶ve okuyanlara ve eşidenlere rahmet eyleye. ...

Bu nüsha üzerinde Mehmet Kara Yüksek Lisans tezi yapmıştır.

Mehmet Kara, *Yâsin Sûresi Tefsiri. İnceleme, Metin, Sözlük, Tıpkıbasım*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ahmet Bican Ercilasun, Ankara, 1988, 242 s. + Tıpkıbasım.

4. Konya, İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi, No. 13391’de kayıtlı, 1b-30a arasındaki 30 varaklık nüshada ithafın benzeri yer almaktadır.

[2b] ¹şadaḳa resûlu‘llâh çün feẕâyilin eşiddi bu şûrenüñ tefsîrin türki dilce tercüme kılmaga ²bu za‘îf du‘acıdan iltimas kıldı. tâ ki fâide-i ‘âmm ola. eşidenlere ve bu şûreyi ³okımağa raḡbet edeler. bu za‘îf ol maḥdumuñ emrine muvâfaḳat kılup ḳâdir tañrıdan ⁴isti‘ânet dileyüb bu risâleyi taḥrîr kıldı. ümmîz durur ki ḥaḳ şubḥânehu ve ta‘âlâ bunun taḥrîrine ⁵sebeb olana ve te‘lif kılına ve okuyanlara ve yazanlara ve ‘ışk ile diñleyenlere rahmet êde.

Bu nüsha üzerinde Nadide Gürbüz Yüksek Lisans tezi yapmıştır.

Nadide Gürbüz, *Mustafa İbn-i Muhammed Ankaravî, Yâsîn Sûresi Tefsiri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ahmet Bican Ercilasun, Ankara, 1986, 120 s.

5. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Şer'îye, Nr. 821, 1b-33b. Her sahifede 18 satır.

[2b] ⁴şadağa resûlu'llâh 'alî razîya'llahu 'anhu ⁵çün bu fezâyili eşitdi. her gün okımağı gendüye vird eyledi. ⁶dağı maḥdûm-ı mu'azzam, şâhibü's-seyfi ve'l-kalem, el-hâcî hızzır beg çelebi ⁷bu du'âcı-ı za'îfden iltimas kıldı ki bunu türki-ceye edinmege ⁸fâidesi 'amma ola. eşidenler bu sûrei okımağa rağbet edeler. ⁹bu za'îf dağı ol maḥdûmuñ emrine muvâfaqat kılub, hâk ¹⁰şubḥanehu ve ta'âlâ ḥazretlerinden isti'ânet dileyüb, bu sûre ¹¹niñ tahrîrine sebep olana ve te'lif kılane ve okıyanlara ve eşidenlere ¹²rahmet eyleye.

6. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Kitaplığı, Nadir eserler, N. 2495. 188 varak 287a-339b (Hızır Beg Çelebi <bin Göl Begi> ? adına)

1. *Murâd Arslan oğlu İshak Beg (İshak Beg bin Murâd Arslan)'e*

1. Harekeli yazılan ve ilk yaprağı sonradan eklenen ikinci Yâsîn tefsiri baştan eksik olup 30a/1'den başlayarak 37. - 83. ayetleri ihtiva eder. Bu ikinci tefsirin girişinde metnin İnanc oğullarından *Murâd Arslan oğlu İshak Bey'e* sunulduğu belirtilmektedir. İlk 8 satırı Farsça olan sebep-i telif bölümü şöyledir:

[29b] ¹bismi'l-lâhi'r-rahmani'r-rahîm

²benâm-ı ized-i bahşâyende ki âferinende-i zemîn ü zemân est. ³rûzî dehende-i ins ü cân est. nigehdâr-ı heme-i 'âlemiyân ⁴est. setr konende-i 'ayb-ı bendegân est. ta'âlâ l-lâhu celle celâluhu ⁵ve 'amme nevâluhu ve 'azame şânehu ve lâ ilâhe gayruhu ve ba' dehu

hezerân şılâ'-ı ⁶şalavât-ı şâffiyât tuhâf-ı taḥiyyât-ı zâkiyyât ber ravza-i efzâl-i ⁷maḥlûkât u eşref-i mevcûdât u ḥulâsa-i kâinât u şeff'-i ⁸yevm-i 'arasât muḥammed mustafâ bâḍ *şalla'l-lâhu 'aleyhi ve sellem u şerrafe ve kerrama'l-lâhu*

⁹ḥamd etmekden vü payğambara şalavât getürmekden sonra eydürüz kim: begler fâhrı ¹⁰vü melikler serveri, ḥudâvendigâr-zâde-i a'zam, şâhibü's-seyfi ve'l-kalem, ¹¹mâlikî'r-riḳâbi'l-ümem ü menba'î'l-cûdi ve'l-kerem, el-müşârü'n-ileyhi bi'l-fezâyili'r-rûhâniyyeti ¹²ve'l-hazâyili'l-melekiyyeti, *fezâhirü husnün u bâṭnehü taḥiyyün u ru'yetuhu emnün u feṭâ'yinühü* ¹³heyynün çeledi'd-devletü ve'd-dîn, iṣḥaḳ beg bin murâd arslan, el-maḥşûş bi-'inâyeti'r- ¹⁴rahmân, *ebbedâ'l-lâhü devlete hümâ* bu za'if du'âcısından tebâreke tefsîrünü türkîce kılmak diledi ki, bir niçe gişilerünü zihnine müstaḳîm ola, [ümîddür ki okıyanlarıñ kurtulmaḳlığına sebeb ola].

Bu iki sûre üzerinde Yûsuf Mehmet Lisans tezi yapmıştır.

Yûsuf Mehmet, *İki Yasin Tefsirinin Transkripsiyonlu Metni ve İndeksi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi, Danışman: Faruk Kadri Timurtaş, İstanbul, 1968, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü No 792, II+1-189;190-410 s.

29b-57a arasında yer alan ikinci tefsir üzerinde de Almazbek Jarkynbaev tarafından tekrar Yüksek Lisans tezi yapılmıştır.

Almazbek Jarkynbaev, *XIV. Yüzyılda Yazılmış bir Sure Tefsiri Üzerinde Dil İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Özcan Tabaklar, İstanbul, 2005, IX+143 s.

Nüshası:

3. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Şer'îye, Nr. 58.

- a) [3a] ... ³şadaka resûlu'l-lâh maḥdûm-ı mu'azzam, şâhibü's-seyfi ⁴ve'l-kalem, el-hâcî hıızır beg <bin göl begi> bu şûrenüñ tefsîrini türki dilince ⁵kılmağı bu za'îf du'âcından iltimâs kıldı. tâ ki fâ ⁶ide-i 'âmm ola. eşidenler bu şûrei okımağa rağbet edeler ⁷deyü. bu za'îf dağı ol maḥdumuñ emrine muvâfaḫat kılub, ⁸tañrıdan isti'ânet <birle> bu risâlei taḫrîr kıldı. ümmîzdür ⁹ki haḫ şubḫânehu ve ta'âlâ bunuñ taḫrîrine sebep olana ¹⁰ve te'lif kılana, okuyanlara ve eşidenlere raḫmet eyleye. ...

Paralel metin:

2. Tefsîr-i Yâsîn. Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nr. 140.

[2b] ... ²⁰ve dağı maḥdûm, mu'azzam, şâhibü's-seyfi ve'l-kalem, hıızır beg ²¹çelebi ve efendi 'aleyhi'r-raḫme el-bârî bu du'âcı-yı za'îfden ²²göriñub bu sûre-i 'azîme-i lisân-ı türkiye tercüme ede kim fâidesi ²³'âmma ola.

Her sahifesinde 23 satır bulunan 52 varaklık bu nüshada adı geçen Hızır Beg katalogda Hızır Beg bin Celâleddin bin Ahmed Paşa es-Sivrihisârî şeklinde teşhis edilmiştir. Bu nüsha Ayşe Hümeýra Aslantürk tarafından yayımlanmıştır.

Ayşe Hümeýrâ Aslantürk, *Yâsin-i Şerif Tefsiri*, İstanbul, 1997.

Nüshası:

3. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Şer'îye, Nr. 59.

[??] ... ⁴ve dağı maḥdûm-ı mu'azzam, şâhibü's-seyfi ve'l-kalem, ⁵hıızır beg çelebi efendi 'aleyhi'r-raḫme el-bârî bu du'âcı ⁶za'îfden göriñub bu sûre-i 'azîme-i lisân-ı türkiye ⁷tercüme ede kim fâidesi 'âmma ola. ve bu sûre-i 'azîmeniñ ⁸fezâilini eşidenler bu sûrei kıra'at etmege muvâzaḫat ve ⁹müdâvemet üzerine muḫîm olalar. bu za'îf du'âcı ¹⁰ol maḥdumuñ eserine muvâfaḫat kılub ve haḫ şubḫânehu ¹¹ve ta'âlâdan isti'ânet dileyüb bu sûrei 'azîmeniñ

¹²tefsîrine sebep olanlara, te'lif edenlere ve dahı ¹³tahrir edenlere ve kırâ'at edüb eşidenlere rahmet ¹⁴ü mağfiret eyleye.

3. (112.) İhlâs Sûresi tefsiri.

İhlâs sûresi 4 âyet olarak Mekke'de inmiştir. Kur'ân'ın 112. sûresidir. İki ayrı kişiye sunulmuştur.

1. İshak Beg oğlu Hızır Beg (Hızır Beg ibn İshak Beg)'e

1. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe yazmalar, No 473.

... meliki'l-ümerâî ve'l-eḳâbir, kehfü'l-küberâî ve'l-efâhîr, nâşirü'l-'adl, bâsitü'l-fazl, muḡîşü'l-ḫalâyîḳ, münîrü'l-ḫaḳâyîḳ, şerîfî'l-elkâb, meḫḫarü'l-ulü'l-elbâb, bedrü'd-devleti ve'd-dîn, cemâlî'l-islâmî ve'l-müslimîn hızır beg ibn ishak beg, e'azza'l-lâhu ensârahu ve kahara a'dâ'ehu şeraḫa şadrahu ve eyyedehu birûḫî'l-ḳudüs. pes diledüm ki emîrî'l-ümerâî hızır beg hazretine bir kitâb ile dem ...(Varak 155b-156a veya 156b/1-7)

Nüshalar:

2. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe yazmalar, no 910.

3. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Nr. 427. 5-8. satırlarda şu kayıt vardır.

[11b] ⁵amma ba'du çün bu faḳîr ü haḳîr yazuḳlular kemteri ⁶diledi kim tefsirde bir risale türk dilince yazıla. ⁷mü'min kullar anun mutâlebesin ü mutâla'asın birle düzile ve anun ⁸'ameli ile şeytan boynı üzile

Haşiyede ise başka bir nüshadan alınan şu paralel kayıt yer almaktadır.

[11b] ¹çün ḫüḍâvend-i 'âlemîyân, püşt u penâh-ı ²islâmîyân, ḫüsrev-i kâmkâr-ı dîn, ³perver-i ḫüḍâdan, menba' i'l-cûdı u ⁴ve'l-

fazlı ve'l- ihsân, bedrû'l-islâm, nûrû'l-milleti ⁵ve'l-îmân, melce-i zu'afâ-ı ehl-i imân ⁶çelebi murâd arslan ibn inanç beg ⁷*harrema'l-lahu memleketuhu* 'an nevâzil ⁸i'l-ḥadişân ü kahare a'de'e fi küll-i hînin ⁹ü zamân, bi-ḥaqq-ı tâha şûretü'r-raḥmân ¹⁰bu za'îf du'âcılarına işâret ¹¹eylediler ki tefsîrde Türkî dilince ¹²bir risâle yazıla ve anuñ mütâla'ası ¹³birle gönülleri dizile ve ¹⁴anuñ 'ameli birle şeytân boynı üzile.

140b/5'de de şu kayıt bulunmaktadır.

bunu cem' eyleyen 'âsîler bezteri, yazuklular kemteri, rahman tañrıdan rahmet umıcı muşşafâ bin muhammeddür.

4. Millet Kütüphânesi, Şer'iyeye 44, 84 varak. 84a'da H. 884'te istinsah edildiği kaydedilmiştir.

[2a] ¹³amma ba'du çün bu fakîrler ḥakîri diledi ki ¹⁴tefsîrden türkî dilince bir risâle yazıla. mü'min kullar ¹⁵anuñ muṭâla'ası birle düzile ve anuñ 'ameli-yle şeytân [2b] ¹boynı üzile. ...

5. Ankara Millî/Genel Kütüphâne, no. 954.

2. Inanç Bey oğlu Çelebi Murâd Arslan Bey'e

1. Tefsîr-i sûre-i İhlâs. İstanbul, Üniversite Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no 471, 1b-163a. Müstensihi 162b/7'de Miskince 'Âşî olarak zikredilmektedir. 163b-166a'da Arapça bir metin vardır.

[3a] ²... ammâ ba'du çün ḥudâvend-i 'âlemîyân, püşt u penâh-ı islâmiyân, ḥüsrev-i ³kâmkâr-ı dîn, perver-i ḥudâdan, menba' i'l-cûdı u ve'l-fazlı ve'l- i ⁴hsân, bedrû'l-islâm, nûrû'l-milleti ve'l- ⁵îmân, melce-i zu'afâ-ı ehl-i imân çelebi murâd arslan ibn inanç beg *harrema'l-lahu memleketuhu* ⁶'an nevâzil i'l-ḥadişân ü kahare a'de'e fi küll-i hînin ü zamân, ⁷bi-ḥaqq-ı tâha şûretü'r-raḥmân bu za'îf du'âcılarına işâret ⁸eylediler ki tefsîrde Türkî dilince bir

risâle yazıla ve anuñ ⁹mütâla‘ası birle gönüller düzüle ve anuñ
‘ameli birle şeytân boynı ¹⁰üzile.

Yûsuf Akçay bu nüsha üzerinde Yüksek Lisans yapmıştır.

Yusuf Akçay, *Mustafa bin Muhammed’in İhlâs Sûresi Tefsiri. Giriş - İnceleme - Metin - Ekler Dizini - Sözlük - Tıpkıbasım*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman, Mustafa Özkan, Kütahya 2005.

2. Millî Kütüphane, İbn Sina, Yazma eserler, Nr. Mil. 06 B 272’de kayıtlı ve *Inanç beg oğlu Çelebi <Murâd> Arslan’a* sunulan İhlâs sûresi tefsirinin Miskince ‘Asî tarafından 1511’de istinsah edilen nüshası üzerinde Ahsen Esatoğlu Yüksek Lisans tezi yapmıştır.

Ahsen Esatoğlu, *İhlâs Sûresi Metni, Dil Özellikleri ve Sözlük*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Hamza Zülfikar, Ankara, 1987, X+168 s.

[2a] ¹⁰ ... ammâ ba‘du çün hüdâvendigâr-ı ‘âlemîn, püşt u penâh-ı islâmiyân, ¹¹husrev-i kâmkâr-ı dîn, perver-i hüdâdan, menba‘ i’l-cûd u ve’l-fazl u ve’l-ihsân, ¹²bedrû’l-islâm, nûrû’l-milleti ve’l-imân, melce-i zu‘afâ-ı ehl-i a‘yân *çelebi <murâd> arslan* ¹³bin inanç beg harrisa’l-lâhu mülketuhu ‘an nevâzil ü’l-hadişân u qahr-ı a’lâ ¹⁴küll-i hîn ü zamân be-haqq-ı tâha sûre ü’r-raḥman bu za‘îf du‘âcılarına ¹⁵işâret eylediler ki tefsîrde Türkî dilince bir risâle yazıla ki, anuñ mütâla‘ası ¹⁶birle gönüller düzile ve anuñ ‘ameli birle şeytân boynı üzile ...

Nüshaları:

3. Konya, İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi, 13393, 61 varak

4. Ankara, İl Halk Kütüphanesi, Eski Eserler (Cebeci), Şimdi Millî Kütüphane, no 145.

4. (1.) Fatihâ Sûresi tefsiri.

Yedi âyet olarak Mekke'de, bazılarına göre de Medîne'de inmiştir. Kur'ân'ın ilk sûresidir. İnanc oğullarından *Inanç Bey oğlu Murâd Arslan Bey*'e sunulmuştur.

1. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Seminer Kütüphanesi, no 3779'da kayıtlı, 192 varaklık yazmada 181a-190a arasında 19 sahife = 10 varak.

Metin şöyle başlamaktadır:

181a/-15 *tefsîr-i fâtiha. bismi'l-lahi'r-raḥmani'r-raḥîm kâle'n-nebiyyü 'aleyhi's-selâm leylete 'urice bî-ile's-semâ'i'r-râbiati fesemi'tü fihi şavten 'azîmen şadaḳa resûla'l-lah ol şadr-ı bedr-i 'âlem seyyid-i veled-i âdem, mefhar-i mevcûdât, şeff-i ümmeti serheng-kâmet, şadr-ı şoffâ-i şafâ, mâh-ı kubbe-i vefâ, muḥammed muştafâ şalla'l-lahü 'aleyhi ve sellem ol şeker ağzından incü dişinden ınar sözinden şöyle buyurur:*

Harakesiz metnin transkripsiyonu ve sözlüğü Özcan Tabaklar tarafından hazırlanarak yayımlanmıştır.

Özcan Tabaklar, 'Anadolu sahasında yazılmış bir sûre tefsiri', *İlmî Araştırmalar*, 16, İstanbul, 2003, s. 97-116,

Nüshaları:

3. Ankara Umumî Kütüphanesi.

Paralel metin:

Bursa, Yazma eserler Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi No 468, 86b-90b'de kayıtlı benzer bir karışık dilli fatiha tefsiri Hayati Develi tarafından yayımlanmıştır.

Hayati Develi, "Ağız özellikleri taşıyan bir eski Türkiye Türkçesi metni. Fatıha tefsiri", *İlmî Araştırmalar*, 6, İstanbul, 1998, s. 63-81.

5. Amme cüzü tefsiri.

Amme cüzü tefsiri. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Seminer Kütüphânesi, no 3779'da kayıtlı, 192 varaklık yazmanın 111b-192b varakları arasında yer almaktadır. Yazmanın varak ölçüsü 17 x 12 cm, yazı ölçüsü 14 x 9 cm'dir. Tefsir metni Nesih hat ile ve siyah mürekkeple, âyetler ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Âyetlerin baş ve son kısımlarına *mim* ve *sin* harfleri konularak tefsirden ayrılması sağlanmıştır. Metinde tefsirin müellifi, yazılış tarihi ve yazılış yeri hakkında kayıt yoktur.

Özcan Tabaklar 111b-121a ve 143a-154b varakları içerisindeki *Nebe'*, *Naziat*, *Abese*, *Tekvir*, *Leyl*, *Duha*, *İnşirah*, *Tîn*, *Alak*, *Kadir* ve *Beyyine* sûrelerini içerisine alan 11 sûre tefsirinin transkripsiyonunu ve indeksini Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamıştır.

Özcan Tabaklar, '*Amme Cüzü Tefsiri. -Mustafa bin Muhammed-*', (Varak no: 111b-121a/143a-154b), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi) Danışman: Nuri Yüce, İstanbul, 1987, IV+235 s.

Ulya Nisar ise 121b-143a varakları içerisindeki *İntifar*, *Mutaffifin*, *İnşikak*, *Buruc*, *Tarık*, *A'lâ*, *Gaşiye*, *Fecir*, *Beled* ve *Şems* sûrelerini içerisine alan 10 sûre tefsirinin transkripsiyonunu ve indeksini Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamıştır.

Ulya Nisar, *Amme Cüzü Tefsiri. -Mustafa bin Muhammed-*, (Varak no: 121a-142b), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi) Danışman: Nuri Yüce, İstanbul, 1987, IV+236 s.

Paralel metin:

Sûre-i Mülk tefsiri. Yapı Kredi Bankası, Sermet Çifter Araştırma Kütüphânesi, 873 numarada kayıtlı 260 varaklık yazmanın 105a-255a varakları

arasındadır. Amme cüzünün *et-Tekâsur* sûresi dışındaki 36 suresini ihtiva eder. Hatice Tören tarafından transkripsiyon ve sözlük olarak işlenmiştir.

Hatice Tören, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Amme Cüzü Tefsiri. I. Metin-İnceleme-Tıpkıbasım. Mustafa bin Muhammed*, İstanbul, 2007, XIV+510 s.

6. Tezkire-i evliyâ tercümesi.

Merhum Esad Coşan'a göre İstanbul, Bâyezid, Veliyüddin Efendi, numara 1643'te kayıtlı Tezkire-i evliyâ *Mustafa bin Muhammed*'e aittir. Ancak bu Tezkire-i evliyâ'nın müstensihinin adı *Muhammed bin İbrahim bin Mustafa bin Şa'bân*'dır. Yani künye farklı olup *Mustafa bin Muhammed* yerine *Muhammed bin Mustafa* şeklindedir. Dolayısıyla bu eser Mustafa bin Muhammed'e ait olamaz.

7. *Hulvü'n-nâsihîn*.

Sûre tefsirleri dışında Mustafa bin Muhammed'in yazdığı söylenen diğer bir eserdir. Müellif 23 bölümden oluşan eserinin yazılış sebebini ve konusunu şöyle açıklamaktadır: Süleymaniye Kütüphanesinde 9, Bayezid Devlet Kütüphanesinde 1 yazması bilinen eserin Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 418/3'deki yazmasından:

“Allâhü ta‘âlâ hazretlerinüñ mümin ve muvahhid kullarına şöyle ma‘lûm olsun ki: bir türkîce risâlet yazmak istedüm ki içinde güzel hadîsler ve latîf hikâyetler ve hûb menâkıblar ve fezâil-i çehâr-yâr-ı sahâbe rızvanu'l-lâhu ta‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în ve hazret-i sultân salla'l-lâhu ‘aleyhi ve ta‘âlâ ‘aleyhimü's-selâmuñ üzerine salavât-ı şerîf vermenüñ ve mu‘cizâtuñ ve ba‘zı evsâfuñ, receb-i şerîfüñ, şa‘bân-i şerîfüñ, ramazân-ı şerîfüñ, ba‘zı eyyâmuñ faziletlerini yazmak diledüm”.

Yusuf Akçay *Hulvü'n-nâsihîn* adlı eserin müellifi olarak bilinen ve hakkında Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*'nde¹⁵ bilgi verdiği Mustafa bin Muhammed Ankaravî'nin sûre tefsirlerini yazan Mustafa bin

¹⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, Ankara, 2001, s. 13.

Muhammed'den daha sonraları yaşayan bir kişi olduğu görüşündedir.¹⁶ Bu görüşünü de *Hulvü'n-nâsihîn* adlı eser yazılırken kullanılan *Hayâtü'l-kulûb*, *Bedrü'l-vâizîn*, *Zuhrü'l-âbidîn*, *Seb'ıyyât* gibi eserlerin Mustafa bin Muhammed'in yaşadığı dönemden daha sonra kaleme alınmaları ile açıklamaktadır.

Sonuç olarak Hatiboğlu'nun *Letâifnâme* adı ile nazma çektiği Tebâreke tefsiri'nin yazarının adı *Letâifnâme*'de Muslihu'd-dîn-i Muhammed (= Muhammed oğlu Muslihu'd-dîn) şeklinde geçtiğine göre, şimdiki durumda sûreleri yazan ve XIV. yüzyılda yaşamış olan kişinin adı Muslihu'd-dîn-i Mustafa bin Muhammed, *Hulvü'n-nâsihîn*'i yazan ve XV. yüzyılda yaşadığı anlaşılan kişinin adı da Mustafa bin Muhammed Ankaravî olmalıdır.

Bu sahada çalışan kişilerin Bursalı Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*'nde verdiği bilgiye dayanarak daha sonra yaşamış olan Mustafa bin Muhammed (Ankaravî) adlı bir kişiyi daha önce yaşayan (Muslihu'd-dîn) Mustafa bin Muhammed adlı bir müfessir ile aynileştirdikleri görüşündeyim.

İsim benzerliği ile ilgili olarak bir örnek daha verelim. Hocamız Ahmet Subhi Furat'ın üzerinde çalıştığı Kanunî Sultan Süleyman devrinde yaşayan ve adı Mustafa bin Muhammed Konevî adlı bir kişi daha vardır. Ancak bu kişi 16. yüzyılda yaşamıştır ve sadece isim benzerliği bulunan bir kişidir.

Mustafa bin Muhammed'in kimliği:

Mustafa bin Muhammed'in hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Bursalı Mehmet Tahir *Osmanlı Müellifleri*'nde ondan üç cümle ile bahsetmektedir:

"Mustafa bin Muhammed ulemâ-yı 'osmâniyenin kudemâsından bir zâtdır. Şehzâde Süleyman Paşa namına bir cild-i kebîr üzere Türkçe yazdığı mukaddimesinde münderic olan sûre-i mülk tefsiri târîh-i lisân-ı osmânî noktasından hâiz-i ehemmiyettir. Bir de mev'ize, fezâyil-i şuhûr-ı selâse, mu'cizât-ı

¹⁶ Yusuf Akçay, *Mustafa bin Muhammed'in İhlâs Sûresi Tefsiri. Giriş - İnceleme - Metin - Ekler Dizini - Sözlük - Tıpkıbasım*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2005, s. 1.

fazîlet-i salavât u hikâyet-i latîfe ani'l-eslâfdan bahs <eden>
Türkçe Hulvü'n-nâsihîn isminde diğer bir eseri daha vardır".¹⁷

Mehmed Fuad Köprülü "XIII. asırda Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatı'nın tekâmülüne umumî bir bakış" adlı araştırmasında şu kısa bilgiyi vermiştir:

"Mustafa bin Muhammed Orhan'ın şehzadesi Süleyman Paşa nâmına bir sûretü'l-mülk tefsiri yazmıştır".¹⁸

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*'nde bilinenleri tekrarlar:

"Ankaralı Mustafa bin Muhammed tarafından Orhan Gazi oğlu Süleyman Paşa adına kaleme alınan Mülk sûresi Osmanlılarda yazılan ilk eserler arasındadır".¹⁹

Sâdettin Buluç *Mustafa bin Muhammed* hakkında şunları yazmıştır.²⁰

"Anlaşılan bu zat, muhtelif şehzade ve beylere intisab etmiş ve her defasında, seyrek de olsa, emsaline başka yerlerde de rastlanıldığı gibi, bir eserini mukaddeme ve muhtevasında biraz değişiklik yapmak suretiyle değişik kişilere sunmuştur".

Muhammed Yelten ise bu konuda şunları söylemektedir:²¹

"Konumuzla ilgisini tespit ettiğimiz İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Kitaplığında, 3779 numara ile kayıtlı olan yazma eserimiz, dört ayrı kitabı ihtiva etmektedir. 249 yaprak olan yazmada sırasıyla Yâsîn suresinin tefsiri, Tebâreke cüzünün tefsiri, Amme cüzünün tefsiri ve Fâtiha suresinin tefsiri yer almaktadır. Eserlerin yazıldığı yer ve tarihi

¹⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, s. 13.

¹⁸ Köprülüzade Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1926, s. 341.

¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 281.

²⁰ *XIII-XIV. Asır Anadolu Türkçesi'ne Giriş. I. Fasikül: İmlâ ve Fonetik*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: Nu 40, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1955.

Sâdettin Buluç bu eserini profesörlük takdim tezi olarak hazırladı. Üç-dört formasını da dizdirdi. Bu formlarla "Profesör" unvanını aldı. Ancak eserinin baskısını tamamlamadı. Forma halindeki bu eseri 52 yıl sonra *Makaleler* cildinde yayımlandı. Prof. Dr. Sâdettin Buluç, *Makaleler*, Ankara, 2007, s. 58, 1 numaralı dip notu.

²¹ Muhammed Yelten, "Anadolu sahasında yapılmış süre tefsirleri ve bu tefsirlerin Türk Dili açısından önemi", *İlmî Araştırmalar*, 9, İstanbul, 2000, s. 249-254.

hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak Yâsîn ve Tebâreke cüzünün ilk sayfalarında bulunan mukaddimelerde, tefsirlerin İnançoğulları'ndan İshak Bey b. Murâd Arslan'a takdim edildiğini gösteren bir ifade bulunmaktadır. İshak Bey b. Murad Arslan'ın milâdî 1362 tarihli sikkesi mevcuttur. İshak Bey'in 1368 yılından itibaren beyliğini devam ettirmediğini, onun yerine Germiyanoglu Süleyman Şah'ın bey olduğunu, 1368 tarihli cami ve sikkelerinden anlamaktayız. Buradan hareketle müellifin bu sure tefsirlerini muhtemelen 1362-1368 yılları arasında Denizli veya çevre illerde yazıldığını söyleyebiliriz.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü'nde korunan 3779 bir "yazma" değil, değişik zamanlarda yazılan çeşitli sûre tefsirlerinin birlikte ciltlenmesi ile oluşan bir "mecmua"dır. Her sûre kendi arasında 1a'dan başlayarak numaralanmış bu yüzden mecmuanın varak sayısı karışmıştır. Bu yüzden araştırmacıların bazıları mecmuayı 192 sahife/varak bazıları ise 249 varak olarak tavsif etmektedirler. 16 cm boyunda ve 12 cm eninde olan mecmua siyah ciltlidir. Her sahifede 13 satır bulunmaktadır. Nesih hat ile yazılan metinde âyetler kırmızı tefsir metni ise siyah mürekkeple yazılmıştır.

Yûsuf Mehmet 1968 yılında yaptığı Lisans Tezinin önsözünde "3779 numaralı yazmada iki Yâsîn tefsiri, Tebareke tefsiri ve Fil Suresi tefsirinin yer aldığını" söyler.

Amme Cüzü üzerinde Yüksek Lisans tezi yapan Özcan Tabaklar tezinde(1987. s. 8-9) mecmuada iki Yâsîn tefsiri, bir Tebâreke cüzü tefsiri, bir Amme cüzü tefsiri, bir Fatıha tefsiri olmak üzere beş tefsirin yer aldığını söyler.

Muhammed Yelten'e göre (2000) 3779 numaralı yazmada bir Yâsîn tefsiri, bir Tebâreke cüzü tefsiri, bir Amme cüzü tefsiri, bir Fatıha tefsiri olmak üzere dört tefsir yer almaktadır.

Mustafa Özkan ise “Yâsîn tefsiri (2 adet), Tebâreke tefsiri (2 adet), Amme Cüzü tefsiri ve Fâtiha tefsiri ile bir arada bulunmaktadır” diyerek mecmuada 6 tefsirin bulunduğunu söylüyor.²²

Bu tespitlerden sadece Özcan Tabaklar’ınki doğrudur.

Mustafa Özkan, Ali Öztürk’ün (2001) bildirisinden faydalanarak Mustafa bin Muhammed hakkında şu bilgileri özetler:

“Orhan Gazi devri bilginlerinden olan Mustafa bin Muhammed Eğirdir’de doğmuştur. Medine’de, Mısır’da, Şam’da ve Irak’ta bulunmuş, mükemmel bir tahsil görmüş ve iyi Arapça bilgisine sahip olarak ülkesine dönmüştür. Doğduğu yer olan Eğirdir’de medresede müderrislik, Ladik (= Denizli)’de kadilkudatlık yapmıştır”.

Derin dinî bilgilere sahip, devrinin önde gelen âlimlerinden biri olarak haklı bir şöhret kazanmıştır. Meydana getirdiği tefsirleri 1362-1368 yılları arasında yazdığı anlaşılmaktadır.²³

KAYNAKÇA

- 1933 Köprülüzâde Mehmed Fuad, “XIII. asırda Anadolu’da Türk Dili ve Edebiyatı’nın tekâmülüne umumî bir bakış”, *Yeni Türk Mecmuası*, I/4, s. 277-292; I/5, s. 375-384; I/7, s. 535-553.
- 1937 Hasan Fehmi Turgal (Ün), “Hızır b(in) Gölbeği”, *Ün (Dergisi)*, Isparta Halkevi Dergisi, Isparta, 1937, Cilt 4, Sayı 27, s. 1517.
- 1937 Tahir Erdem, “XIV. Asırda Türk diliyle yazılmış bir eser ve Hızır b(in) Gölbeği’ne ait bir kitâbe”, *Ün (Dergisi)*, Isparta Halkevi Dergisi, Isparta, 1937, Cilt 4, Sayı 27, s. 1519.
- 1948 Ahmet Ateş, “Burdur, Antalya ve havalisi kütüphanelerde bulunan Türkçe, Arapça ve Farsça bazı mühim eserler”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, II/3-4, s. 172.

²² M. Özkan, “Eski Anadolu Türkçesi döneminde yapılmış Kur’an tercümeleri”, *Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar*, İstanbul, 2010, s. 548.

²³ M. Özkan, 2010, s. 531.

- 1949 Adnan Sadık Erzi, "Ahmet Ateş, "Burdur, Antalya. ve havalisi kütüphanelerde bulunan Türkçe, Arapça ve Farsça bazı mühim eserler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, II/3-4, s. 171-172", *Belleten*, XIII/49, 1949, s. 163-166.
- 1955 Sâdettin Buluç, *XIII-XIV. Asır Anadolu Türkçesi'ne Giriş. I. Fasikül: İmlâ ve Fonetik*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: Nu 40, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1955.Krş. 2007.
- 1955 Bahriye Üçok, "Hamitoğulları beyliği", *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, I-II, 1955, s. 73-80.
- 1961 Abdülkadir İnan, "Anadolu Beylikleri'nde ve Osmanlı Türk Devleti'nde Oğuz Türkçesi ile Kur'an tercümeleri. (XIV-XVI. asırlar)", *Makaleler ve İncelemeler, II*, Ankara, 1991, s. 169-171.
- 1963 Nebahat Duygulu, *Tefsiri Tebareke'nin Gramer Hususiyetleri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Lisans Tezi, Danışman: Ahmet Caferoğlu, İstanbul, 1962-63, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, No 610. 94 s.
- 1968 Yûsuf Mehmet, *İki Yâsin Tefsirinin Transkripsiyonlu Metni ve İndeksi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi, Danışman: Faruk Kadri Timurtaş, İstanbul, 1968, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü No 792, II+1-189;190-410 s.
- 1970 Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, İstanbul, 1970, s. 40.
- 1976 Kayahan S. Erimer, *Hızır Bin Gölbeği Adına Yazılan Tefsîr-i Sûre-i Mülk Metni İncelemesi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi, Danışman: Hasan Eren, Ankara, 1976, 294 s.
- 1981 Esad Coşan, "XV. asır Türk yazarlarından Muslihu'd-in, Hamid oğulları ve Hızır Bey", *Vakıflar Dergisi*, 13, Ankara, 1981, s. 101-112.
- 1983 Kemal Yavuz, "XIII.-XIV. asır dil yadigârlarının Anadolu sahasında Türkçe yazılış sebepleri ve bu devir müelliflerinin Türkçe hakkındaki görüşleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 27, İstanbul, 1983, s. 9-54.

- 1986 Nadide Gürbüz, *Mustafa İbn-i Muhammed Ankaravî, Yâsîn Sûresi Tefsiri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ahmet Bican Ercilasun, Ankara, 1986, 120 s.
- 1987 M. Ali Özcan, *Tebâreke tefsiri (Metin-Gramer Notları-Sözlük)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ahmet Bican Ercilasun, Ankara, 1987, 167 s. + Tıpkıbasım.
- 1987 Ahsen Esatoğlu, *İhlâs Sûresi Metni, Dil Özellikleri ve Sözlük*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Hamza Zülfikar, Ankara, 1987, X+166 s.
- 1987 Özcan Tabaklar, *'Amme Cüzü Tefsiri. -Mustafa bin Muhammed-*, (Varak no: 111b-121a/143a-154b), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Nuri Yüce, İstanbul, 1987, IV+235 s.
- 1987 Ulya Nisar, *'Amme Cüzü Tefsiri. -Mustafa bin Muhammed-*, (Varak no: 121b-143a), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi) Danışman: Nuri Yüce, İstanbul, 1987, IV+236 s.
- 1987 Ziya Demir, *İstanbul Kütüphanelerinde Mevcut Matbu ve Yazma Fatiha Tefsirleri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muhammed Eroğlu, İstanbul, 1987.
- 1988 Mehmet Kara, *Yâsin Sûresi Tefsiri. İnceleme, Metin, Sözlük, Tıpkıbasım*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ahmet Bican Ercilasun, Ankara, 1988, 242 s. + Tıpkıbasım.
- 1989 Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar II. İslâm Devletleri. Türkiye (1074-1990)*, Ankara, 1989, s. 77-78.
- 1994 Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları. Kuruluştan X/XVI. Asra Kadar*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, Doktora Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muhammed Eroğlu, İstanbul, 1994.
- 1997 Ayşe Hümejrâ Aslantürk, *Yâsin-i Şerif Tefsiri*, İstanbul, 1997.

- 1997 Funda Sezgin, *14. Yüzyıla Ait Bir Yâsin Sûresi Tefsiri Üzerinde Sentaks Çalışması*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ceyhun Vedat Uygur, Denizli, 1997, 325 s. .
- 1997 Yücel Dağlı-Cumhure Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu, III*, Ankara, 1997, s. 477a.
- 1998 Hayati Develi, “Ağız özellikleri taşıyan bir eski Türkiye Türkçesi metni. Fatıha tefsiri”, *İlmî Araştırmalar*, 6, İstanbul, 1998, s. 63-81.
- 1999 *Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu*, Ankara, 1999, s. 28.
- 2000 Feryal Eminer-Korkmaz, *Mülk Sûresi Tefsiri, (1b-31a). Giriş-Gramer-Metin-Dizin*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Özcan Tabaklar, İstanbul, 2000, 144 s.
- 2000 Muhammed Yelten, “Anadolu sahasında yapılmış sûre tefsirleri ve bu tefsirlerin Türk Dili açısından önemi”, *İlmî Araştırmalar*, 9, İstanbul, 2000, s. 249-254.
- 2001 Ali Öztürk, “Eğirdir’de yaşamış bir Türk âlimi: Muslihuddin Mustafa bin Muhammed ve eserleri”, *Tarihî, Kültürel, Ekonomik Yönleri ile Eğirdir. I. Eğirdir Sempozyumu, 31 Ağustos-01 Eylül 2001*.
- 2003 Özcan Tabaklar, “Anadolu sahasında yazılmış bir sûre tefsiri”, *İlmî Araştırmalar*, 16, İstanbul, 2003, s. 97-116.
- 2004 Ulaş Yıldız, *Muhammed Oğlu Mustafa’nın XIV. Yüzyılda Yazdığı Çağdaş Tefsirin Dil Yorumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Muhammed Yelten, İstanbul, 2004, 126 s.
- 2005 Almazbek Jarkınbayev, *XIV. Yüzyılda Yazılmış bir Yâsin Sûresi Tefsiri Üzerinde Dil İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Özcan Tabaklar, İstanbul, 2005, IX+143 s.
- 2005 Yusuf Akçay, *Mustafa bin Muhammed’in İhlâs Sûresi Tefsiri. Giriş - İnceleme - Metin - Ekler Dizini - Sözlük - Tıpkıbasım*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Mustafa Özkan, Kütahya, 2005.

- 2006 Gamze Sönmez, *14. Yüzyılda Yazılmış Mülk Suresi Çevirisi Üzerinde Bir Dil incelemeesi (31b-61/a)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Özcan Tabaklar, İstanbul, 2006, VII+179 s.
- 2006 Hasan Şimşek, *Tefsîrî'l-Sûretü'l-Mürk (İnceleme-Metin-Dizin)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi, Danışman: H. İbrahim Delice, Sivas, 2006, 222 s.
- 2007 Prof. Dr. Sâdettin Buluç, "XIII-XIV. Asır Anadolu Türkçesi'ne Giriş. I. Fasikül: İmlâ ve Fonetik, " *Makaleler*, Ankara, 2007, XXII+502 s. Krş. 1955.
- 2007 Veysi Sevinçli, *Hatiboğlu, Letâyifnâme. İnceleme, Metin, Sözlük, Tıpkıbasım*, Töre Yayın Grubu, İstanbul, 2007.
- 2007 Muhammed Yelten, "Eski Anadolu Türkçesi sahasında yapılmış süre tefsirlerinin Türk Dili açısından önemi", *Uluslararası Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı. Bildiriler (03-04 Aralık 1999)*, Ankara, 2007, s. 211-222.
- 2007 Hatice Tören *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Amme Cüzü Tefsiri. I. Metin-İnceleme-Tıpkıbasım. Mustafa bin Muhammed*, İstanbul, 2007, XIV+510 s.
- 2008 M. Esad Coşan, *Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri*, Server İletişim, İstanbul, 2008.
- 2010 Mustafa Özkan, "Eski Anadolu Türkçesi döneminde yapılmış Kur'an tercümeleri", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, İstanbul, 2010, s. 517-558.
- İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Hamîd-oğulları", *İslâm Ansiklopedisi*, 5/1, s. 189b-191a.